

SCHMIDT ANIKÓ

A Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára Magánlevéltárak és Gyűjtemények Osztályának 2023. évi iratgyarapodása

The collection activities of the Department for Private Archives and Collections of the National Archives of Hungary in 2023

In 2023, the holdings of the Private Archives and Collections Department of the Hungarian National Archives continued to grow with the addition of several valuable documents (totalling 4.12 linear metres of documents), mainly through donations, and to a lesser extent through auctions and purchases and donations from private individuals. Including older document acquisitions, in 2023 we managed to deposit a total of 68 document groups dating from the Middle Ages to the 20th century. Particularly noteworthy are the digital copies of the documents deposited, including some patents of arms.

A Magyar Nemzeti Levéltár (MNL) Országos Levéltára Magánlevéltárak és Gyűjtemények Osztályán őrzött iratanyag állománya 2023-ban is több értékes irattal (összesen 4,12 ifm terjedelemben) gyarapodott, főleg ajándékozás, kisebb részben elsősorban aukciókon és magánszemélyektől való vásárlás és ajándékozás útján. 2023-ban a régebbi iratgyarapodásokat is beleszámítva összesen 68 irategyüttest sikerült elhelyeznünk. Egy fotóalbumot (É.M:6.sz. Mélyépítő Vállalat 10 éves működése) átadtunk az MNL Szabolcs-Szatmár-Bereg Vármegyei Levéltárának. A 2023-ban állományba vett irataink közül néhány példán keresztül szeretném bemutatni intézményünk 2023. évi gyűjtőkori tevékenységét.

Iratvásárlások

Az Ukrajnában zajló háború következtében kialakult nehéz gazdasági helyzetben intézményünk 2023 nagy részében nem rendelkezett iratvásárlási kerettel, de év végére, a karácsonyi szezon két legjelentősebb, papírrégiség-tételeket is kínáló árverésére az intézmény vezetése már tudott iratvásárlási összeget biztosítani. A gyarapodások többségét ezzel együtt is a korábbi években vásárolt iratok feldolgozása és állományba vétele jelentette.

A középkori gyűjtemény 2023-ban számos értékes irattal gyarapodott. Elhelyeztük a Radvánszky család sajkócazi levéltárából néhány évvel korábban előkerült és megvásárolt kilenc darab középkori oklevelet (Jelzet: HU-MNL-OL-DL 108916–108924.). Az 1301 és 1420 között kelt iratok többsége ismert volt a történeti kutatás számára, mert korábbi forráskiadványokban már közzétették szövegüket, de az eredeti iratok őrzési helyéről nem volt tudomásunk. Nagy Gábor táblabíró

(1770–1861) volt az, aki Fejér György Codex diplomaticus Hungariae című forráskiadványában közölte az okleveleket a 19. század első felében, ekkor még biztosan eredeti tulajdonosánál voltak. A családi levéltár 1945-ben kisebb pusztulást szenvedett, majd az Országos Levéltárba került, mert utolsó tulajdonosának, Radvánszky Kálmánnak nem volt módjában a könyvtár és a levéltár megfelelő őrizetéről gondoskodni. A most megvásárolt iratok ennek a levéltárnak a részei voltak, de hogy miképpen kerültek ki a gyűjteményből, azt nem lehet megállapítani. Elképzelhető, hogy az 1945 utáni években, de lehetséges, hogy korábban, esetleg még a 19. században adta kölcsön a tulajdonos valakinek, és aztán nem került vissza az anyag. Tartalmukat tekintve tipikus, birtokügyekben kiadott családtörténeti dokumentumok.

Szintén középkori gyűjteményünket gazdagította Egidius de Viterbo (1472–1532) itáliai humanista 1512. április 19-én kelt levele Kasztellánfi Györgynek, melyben Egidius de Viterbo mint az ágostonosok generalis priorja konfráterként felveszi a rend világi tagjai közé Kasztellánfit. (Jelzet: HU-MNL-OL-DL 108502.)

A HU-MNL-OL-DL 94454. jelzeten vettük állományba Luxemburgi Zsigmond király 1409-ben kiállított oklevelét, amelyben az uralkodó tudatja, hogy megjelent előtte Dobrakwcha-i Nelepech fia, Benedek, aki bemutatta I. Lajos király 1365. december 19-én kelt kettőspeccséttel megerősített oklevelét, amelyben nevezett apját, Nelepech-et és testvéreit, Goyzlaust és Miklóst mentesíti a Magyarországon és Szlavóniában fekvő birtokaik után járó marturina fizetése alól. Zsigmond a kérésnek eleget tesz, és 1409. január 7-én kiadott, kettőspeccsétjével megerősített oklevelében átírja I. Lajos oklevelét. Az oklevél anyaga pergamen, a benne foglaltakat függőpecséttel erősítették meg, amiből következik, hogy csak pergamenre

írhatták (privilegiális formában állították ki). Az oklevél nyilvántartásaink szerint a Pongrácz család bashalmi levéltárába tartozott (Szabolcs-Szatmár-Bereg megye), amely a második világháborúban feltehetően jórészt megsemmisült, viszont a levéltár 14 középkori irata a Román Tudományos Akadémia Könyvtárának Kézirattárába került (fényképeik jelzete: DF 280251–280264.). Jelen oklevél létezését magyar közgyűjteményben mindeddig csupán egy, a Magyar Nemzeti Levéltár Diplomatikai Levéltárában a HU-MNL-OL-DL 94454. jelzeten őrzött fekete-fehér fénykép tanúsította, amely felvételt még 1945 előtt készítették a családi levéltár 1526 előtt keletkezett okleveleiről.

Mályusz Elemér hagyatéka elsősorban a neves történész kutatásait tartalmazza. A 15–20. sz. időkört felölelő hagyatékban található többek között a Bezegh család iratai; Hajnik Imre hagyatékának egy része, Mályusz Elemér oklevélmásolatai, regesztái, középkori és kora újkori oklevelek, levelek, továbbá az 1848–49-es szabadságharcra vonatkozó iratok kivonatai. Az anyagban fellelt eredeti középkori iratokat a HU-MNL-OL-DL 108954–108959, a többit egy külön fondban, a HU-MNL-OL-P 2370 jelzeten helyeztük el.

Címereslevél-gyűjteményünk 2023-ban is gyarapodott egy újabb tétellel: I. Ferdinánd címereslevele Trangus Mártonnak (1563. dec. 3.), ezt a HU-MNL-OL-R 64-1.-1109. jelzeten vettük állományba.

A 20. század első felének izgalmas mikrotörténeti forrásként szolgáló Gróf Eszterházy Móric húgának, Valentinának, Idának és Marynek leveleit nevelőjükhöz, Guszich Viktorhoz (1910–1930) a HU-MNL-OL-P 2256-207.-1. jelzeten helyeztük el.

2023-ban véglegesen állományba vettük a második világháborút, és az azt követő időszakot kutatók számára megkezdhetetlen fontosságú Szovjetunióba került magyar hadifoglyokra és internáltakra vonatkozó kartotéklapok digitális képeit (HU-MNL-OL-X 10874).

Iratajándékozás

Tekintettel arra, hogy 2023-ban kevés lehetőségünk volt vásárolni, az állomány gyarapításában nagy jelentőséggel bírtak az iratajándékozások. A kisebb gyűjtőterületi forgalom miatt számos régebbi iratajándékozásunkat is állományba tudtuk venni.

Az Országos Levéltárban már bent lévő Tisza család iratanyagához kaptunk ajándékként egy nagyobb kiegészítést, amelyet HU-MNL-OL-P 1462-III.L-(5-11.) jelzeten vettünk állományba. Az 18–20. századi időkorú, 0,12 ifm terjedelmű anyagban táviratok, számlák, hivatalos levelezés, családtagokkal folytatott magánlevelezés, egy Szakoly pusztával kapcsolatos tanúkihallgatás (18. sz.), valamint egy kiskönyv található, amelybe bélyegméretű rajzokat ragasztottak. Szintén már állományunkban lévő iratanyaghoz, a Gosztonyi családhoz kaptunk egy kisebb kiegészítést (0,02 ifm), amely Gosztonyi Jánoshoz és Reviczky Józsefhez kapcsolódó második világháborús iratokból, a Gosztonyi család 19. századi levelezéséből és Gosztonyi Tibor 1944. évi Kéripusztával kapcsolatos

nyilatkozatából áll (HU-MNL-OL-P 1923-3.). Az Elek család iratanyaga is bővült: Elek Endre naplótöredékét, Elek Tibor Magyarországon élő családtagjaihoz írt leveleit, 1956-os diszsidálásáról írt feljegyzéseit, továbbá gyászjelentéseket, orosz nyelvű leveleket tartalmazó irategyüttest a HU-MNL-OL-P 2215-11. jelzeten vettük állományba.

Címereslevél-gyűjteményünk két értékes ajándékkal is gazdagodott: I. Ferenc József 1904. március 1-jén kelt címereslevelével, amelyben a kelenföldi nemesi előnevet és címert adományoz Röck Gyulának és lányának, Blankának (HU-MNL-OL-R 64-1.-1114.), valamint I. Lipót 1659. február 21-én kelt címereslevelével Bene Mihálynak, ez utóbbi mellett a címerkérő folyamodvány, valamint Heves és Külső-Szolnok vármegye bizonyáglevelé is megtalálható (HU-MNL-OL-R 64-1.-1112.-[a-c]).

Családi fondtöredékeinket gyarapították a Dienes család iratai (HU-MNL-OL-P 2257-763.-1.). Az Ugocsa vármegyei Csetefalva, Hetény, Batár stb. helységben birtokos Dienes családhoz kapcsolódó, 1731–1780 évkörű iratanyag elsősorban Dienes Istvánhoz és Dienes Ádámhoz köthető (nemeslevél, örökvallás, tanúkihallgatási jegyzőkönyv, szerződés), terjedelme: 0,01 ifm.

Kis terjedelme miatt szintén a családi fondtöredékek között (HU-MNL-OL-P 2257-764.-1.) helyeztük el a Szócs család iratait (0,06 ifm), amely Dr. Szócs Lajos igazolási perét (1945–1947), Dr. Szócs László második világháborús naplóját (1944–1945), Soulavay Hilda második világháborús feljegyzéseit, leveleit és Soulavay Hilda háztartási naplóját (1980–1983) tartalmazza – ez utóbbi forrástípus az életmódtörténet szempontjából érdekes, és eléggé alulreprezentált a levéltári iratanyagban.

Hegedűs Pál (1861–1944) magyar királyi altábornagy iratai a személyi fondtöredékeket gyarapították: a 0,06 ifm terjedelmű, 1910–1950 évkörű iratanyagban első világháborús naplók és feljegyzések, a királypucscsokhoz kapcsolódó iratok, a „kassai vörös napokra” vonatkozó dokumentumok és személyes iratok találhatóak. (HU-MNL-OL-P 2256-210.-1)

A szintén a személyi fondtöredékekben elhelyezett ifj. Balogh András iratanyaga (HU-MNL-OL-P 2256-211.-1.) az 1956-os események utáni megtorláshoz kapcsolódik. Az 1957-ben kelt dokumentumok áttekintésével tanulmányozhatjuk a vádiratot, idézést és ítéletet ifj. Balogh András és nyolc társa ellen fegyverrejtegetésért.

Terjedelme miatt ugyancsak a személyi fondtöredékekben helyeztük el Selényi Zoltán (1924–1974) második világháborús hadifogságban keletkezett, levélformában írt naplóját, amely műfaja és témája (francia hadifogságban volt) miatt is kiemelkedő jelentőségű forrás. A „naplóban” szereplő, összemásolt, 1945. július 23. és augusztus 30. között kelt levelek címzettje a levélíró édesanyja, akinek a hadifogságból feltehetően nem tudta elküldeni azokat. A franciaországi Châlons-sur-Marne-ban felállított hadifogolytáborban írt feljegyzésekből számos információ kiderül a tábor működéséről, a munkafeladatokról, a kosztról, a naplóíró egészségügyi állapotáról, kórházi kezeléséről, és hazautazásának útvonaláról (HU-MNL-OL-P 2256-212.-1.).

Huszadik századi forrásaink több, nagy jelentőségű személyes hagyatékkal bővültek. Ajándékként került hozzánk Maléter Pál özvegyének, Gyenes Judithnak az iratanyaga. Az 1907 és 2017 közötti évkörű, 0,24 ifm terjedelmű, HU-MNL-OL-P 2386 törzsszámon elhelyezett hagyatékek elsősorban különféle levelezéseket tartalmaz, emellett számos, az 1956-os forradalom különböző évfordulóihoz, kilakoltatásához, Történelmi Igazságtételi Bizottsághoz, valamint munkahelyi ügyeihez kapcsolódó iratok találhatóak benne. Ugyancsak találhatóak az iratanyagban Maléter Pálra vonatkozó dokumentumok (személyi iratok, Gyenes Judithhoz írt levelei 1953–56 között, gépelt kéziratban fogsága alatt írt feljegyzései).

Csikós Györgyné született Marton Ernesztina hagyatéka fontos és értékes adatokat tartalmaz az 1946-tól a Gulágon raboskodó, és ott „Erikának” hívott Marton Ernesztina életére, a fogság előtti, alatti és utáni tevékenységére. Főleg levelek és fényképek, de anyakönyvi kivonatok, iskolai füzetek, bizonyítványok, anyagi kárpótlásra vonatkozó kérelmek is az iratanyag részét képezik. Az 1917–2010 évkörű, 0,36 ifm terjedelmű anyagot a HU-MNL-OL-P 2390 jelzeten vettük állományba.

Átvétel

Átvétellel került a Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltárának tulajdonába a HU-MNL-OL-R 13-5.-4. jelzeten elhelyezett Belső-Szolnok vármegye 1776. évi törvényszéki jegyzőkönyve, amely a vármegyei törvényszék 1776-ban tárgyalt perügyeit tartalmazza. Az 1746 db lefolytatott per főleg nemességigazolásokat, lopásokat, orgazdaságokat, jogtalan fogva tartásokat, szökéseket és adóbehajtásokat tárgyalt. Legtöbb esetben a tanúvallomásokat és a perben hozott ítéleteket is lejegyezték. A kötetet Budapest Főváros Levéltára adta át 2023. február 23-án a Magyar Nemzeti Levéltárnak.

Vác Város Levéltáráról kaptuk Spaur Ilona 1890. évi levelezését, amely Spaur Ilka nagyanyjához írt leveleit, Spaur Rudolf Spaur Ilkához írt két levelét, illetve Spaur Ilka és Rudolf által gr. Batthyány és Eszterházy grófné számára küldött táviratot tartalmazza. Az anyagot a HU-MNL-OL-R 309-II.-(339-354.) jelzeten vettük állományba. Szintén Vác Város Levéltárából vettük át Batthyány Ilona (1850–1880) kiadási könyvét, az 1870–1879 évkörű kötetet a HU-MNL-OL-R 319-2492. jelzeten helyeztük el.

Reprodukció

Digitális másolatban megőrzött iratgyarapodásaink közül kiemelkedik a leleszi konvent oklevele (amely magában foglalja Zsigmond király oklevelét). A konvent Zsigmond királynak tett jelentése szerint *Kenes*-i Péter királyi emberrel kiküldték Jakab papot a vizsgálatra, és Szabolcs megyében megtudták, hogy Losonci Bánfi László fia Zsigmond jobbágysai a királyi parancsban részletezett dolgokat Apáti birtokon valóban

elkövették. Az 1427. július 18-án kelt oklevél digitális felvételeit a HU-MNL-OL-X 10815-75. - DF 296068. jelzeten vettük állományba.

2023-ban 14 db, digitális másolatban megőrzött címereslevéllel is gyarapodtunk. Közülük kiemelkedik Báthori Zsigmond címereslevele Deidricius (*Deidrich*) Györgynek, amelyben az adományozott evangélikus lelkészt és költőt nemesi rangra tudományos munkája elismerésül emelték. A szöveget növényi ornamentikával gazdagon ékesített, festett, aranyozott keret övezi. Az 1592. május 1-jén kelt oklevél felvételeit a HU-MNL-OL-X 10815-77. jelzeten helyeztük el.

II. Rákóczi György 1657. szeptember 12-én kelt címereslevelének digitális másolatát a HU-MNL-OL-X 10815-76. jelzeten gyarapítottuk be. Az adomány Barcsay Ákos titkos tanácsos (későbbi fejedelem) „Purcsul Locsperdiként” említett bohócának és gyermekeinek szól. Az említett név első tagja a disznó román megfelelőjére (porc) emlékeztet, a Locsperdi pedig talán a mai szószátyár régi formája. A szövegtől balra kalligrafikus örvénymotívum található, a címert szokatlan módon az irat közepére helyezték négyzet alakú, aranyozott keretben. További érdekessége az oklevélnek, hogy az a bécsi Dorotheum aukciósház 2016. június 22-i kéziratárverés (*Autographen*) 130. tételeként már felbukkant, azonban akkor az oklevél közepén a címer helye ki volt hagyva, még nem volt megfestve, tehát a címerfestmény (sajnos) 2016 és 2023 közt került az oklevélre.

Mária Terézia nemesség- és címeradományozását Pilszenovith Jakab, István, Fülöp és János részére; Mária Terézia birtokadományozását Pilasenovics Dávid, György és Márk részére a HU-MNL-OL-X 10815-18.-(1-2.) jelzeten vettük állományba.

Művészettörténetileg is érdekes Mária Terézia 1744. június 14-én kelt címereslevele Blum-Fronius Jánosnak, amelyben a címerfestményen különösen aprólékos kidolgozással ábrázolták a vadvirágos mezőt (HU-MNL-OL-X 10815-64.).

Szintén digitális másolatként vettük állományba II. József cigányrendeletét. Az 1783-ban keletkezett, 59 pontból álló leirat inkább ajánlásgyűjteménynek tekinthető, semmint kötelezően előírt szabályozásnak. A Magyar Királyi Helytartótanács a törvényhatóságoktól kért javaslatokat, és ennek alapján állították össze a leiratot. Az egyes törvényhatóságokat sem kötelezték valamennyi pont betartására, hanem átvehették a rendeletből mindazokat a részeket, amelyek megoldásul szolgáltak gondjaikra. A magyar nyelvű ötoldalas nyomtatvány eddig ismeretlen volt a téma kutatói előtt, csupán latin nyelvű változata volt közismert. A nyomtatvány nyomdahibás, 1783 helyett tévesen 1743 szerepel rajta. A magyar fordítás nem teljes, a leirat 12. pontja kimaradt belőle (HU-MNL-OL-X 10815-66.).

A nehéz gazdasági helyzet ellenére 2023-ban gyűjteményünk számos értékes irattal gyarapodott, elsősorban korábban beérkezett anyagaink elhelyezésével. Nagylelkű adományozóink iratajándékait ezúton is köszönjük. Reméljük, a jövőben nagyobb vásárlóerővel rendelkező piaci szereplőként léphetünk fel a papírrégiségi piacon, és ezáltal gyűjteményünk még több maradandó történelmi értékű irattal bővíthet.